

עיונים לפרשת יתרו עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

משנתו האמונית של הרמב"ם

הרב מנשה צימרמן

דרך נוספת לביאור דעת הרמב"ם⁵ עולה מתוך דברי ספר מצוות גדול⁶: "המצוה הראשונה מצות עשה להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה בהר סיני על ידי משה רבינו הוא ה' א-לוהים שהוציאנו ממצרים, וזהו מה שאמר בשעה שנתן את התורה: 'אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים'". לפי הסמ"ג המצווה היא לאמין במציאות ה' כפי מה שראינו ביציאת מצרים ובמתן תורה.

י"ג העיקרים

הרמב"ם הוא הראשון בקרב חכמי ישראל שריכזו את עיקרי האמונה. י"ג העיקרים שכתב הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק' נהיו חלק מחיי האומה הישראלית.

היו מחכמי ישראל שלא קיבלו את דרכו של הרמב"ם. רבי יוסף אלבו בספר העיקרים⁸ מאריך לדחות את דעת הרמב"ם. בדב"ריו הוא הולך בעקבות דברי רבו רבי חסדאי קרשקש⁹. הסיבה העיקרית שבשלה הוא אינו מקבל את דעת הרמב"ם היא שה' מושג 'עיקר' משמעותו דבר שאין לשאר הדברים קיום בלעדיו, כמו השורש של האילן. לפי רבי יוסף אלבו ישנם רק שלושה דברים שעליהם מושתתת ובנויה הדת היהודית – מציאות ה', תורה מן השמים ושכר ועונש. כל שאר י"ג העיקרים הם סעיפים בתוך שלושת העיקרים הללו.

האברבנאל כתב ספר שלם כדי להסביר את שיטת הרמב"ם במניין העיקרים. לפי האברבנאל¹⁰ אין כוונת הרמב"ם לומר שכל אמונת ישראל מושתתת על י"ג העיקרים. כוונת הרמב"ם היא לומר שיש כאן יסודות חשובים מאין כמותם, ולכן הם מוגדרים בתור עיקרים. בשונה מרבי יוסף אלבו שהבין ש'עיקר' פירושו – דבר שאין קיום לשאר הדברים בלעדיו, הרמב"ם השתמש במו"שג 'עיקר' במשמעות של עיקר וטפל.

דברים אלו של האברבנאל מצטרפים לדברים שהרמב"ם מצייין בעצמו בתחילת איגרת תחיית המתים. הרמב"ם אומר שסיבת כתיבת העיקרים היא ראיית הצורך הרב הקיים בעם בניסוח עיקרי אמונה. לאור דברי הרמב"ם האלו, מסתבר שהרמב"ם בחר לה' דגיש בי"ג עיקרים את הנושאים החשובים ביותר בענייני האמונה, ולא רק את הדברים שכל אמונת ישראל מושתתת עליהם.

במקומות רבים אנו נפגשים עם החשיבות הרבה שהעניק הרמב"ם לעיסוק בענייני האמונה. דוגמה לדבר אפשר לראות בפירוש המשנה לרמב"ם. מדי פעם¹ הרמב"ם מציין שהוא נוטה מפירושו הסדיר כדי ללמדנו יסוד בענייני האמונה מפני החשיבות הרבה שבדבר. בסוף מסכת ברכות² הרמב"ם כותב כך: "ואין מקום זה מתאים לדבר בו על הענין הזה, אלא שדרכי תמיד בכל מקום שיש איזה רמז בענייני אמונה אבאר משהו, כי חשוב אצלי להסביר יסוד מהיסודות יותר מכל דבר אחר שאני מלמד".

עובדה זו מצטרפת לאישיותו הרב-גונית של הרמב"ם. הרמב"ם הוא גם גדול ההלכה, שכתב את משנה תורה, גם מנהיג לרבים, שכתב את איגרות הרמב"ם וגם גדול האמונה שכתב את מורה נבוכים. במאמר זה נביא בקצרה מעט מקורות שאפשר לראות בהם את ייחודיותו של הרמב"ם בפן של מחשבת ישראל.

מצות האמונה

בפרשת השבוע אנו קוראים את עשרת הדיברות. עשרת הדיברות פותחים באמירה³: "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". מצות האמונה היא המצווה הראשונה שהצטוונו עליה בעשרת הדיברות. הראשונות של מצווה זו מורה על חשיבותה, ואכן קבע הרמב"ם את מצות האמונה בתור המצווה הראשונה בספר המצוות שלו.

הרמב"ם⁴ סובר שיש כאן ציווי להאמין בקב"ה: "המצוה הראשונה נה היא הצווי אשר צונו להאמין הא-להות והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאות והוא אמרו יתברך 'אנכי ה' א-להיך'".

דעה זו של הרמב"ם מנוגדת לדעת בעל הלכות גדולות. בעל הלכות גדולות סובר שאין לראות בדיבר "אנכי ה' א-להיך" ציווי. לפיו יש כאן פתיחה כללית לעשרת הדיברות, אך לא ציווי מעשי. סברתו היא שאי אפשר לצוות על אמונה, כיוון שהאמונה היא בסיס הכול ובלי האמונה לא שייך לצוות ציוויים. בביאור דעת הרמב"ם נאמרו הסברים שונים. אחד ההסברים הוא שהמצווה לפי הרמב"ם היא להעמיק ולהבין יותר ויותר בענייני האמונה.

1	למשל: הקדמה למסכת ברכות. ברכות ט, ז. עבודה	5	עיין עוד בעולת ראייה עמ' שלו.
2	ז. סנהדרין יא, ג. ט, ז.	6	עשין א.
3	שמות כ, ב.	7	מסכת סנהדרין י, א.
4	ספר המצוות מצות עשה א.	8	ספר העיקרים מאמר ראשון, פרק ג ופרק ד.
		9	אור ה', תחילת מאמר ג.
		10	ראש אמנה, ו.

מהי אמונה?

ואפיקורסות –] מחשבות כפירה הנוגדות את האמונה [חמורות מכל העבירות שבתורה – מכל מקום דין ייהרג ואל יעבור אינו שייך במינות ואפיקורסות, כי אמונות ודעות אין איסורן דיבור הפה אלא האמנת הלב, ואי אפשר לכפות **להאמין** אלא רק לכ־ פות **לדבר**, והדיבור הזה כשלעצמו אין בו גדר של איסור. מה שאין כן בעבודה זרה...". האמונה מושגת בשכל ובלב. אמירה חיי־ צונית שאינה מייצגת את מחשבות האדם ורגשותיו אינה פגיעה באמונה.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל¹³ הולך בדרכו של הרמב"ם בהגדרת המושג אמונה. לפי הראי"ה קוק, 'אמונה' היא מצב שבו האדם שלם ושמח עם הדבר שהוא הבין והשיג בשכלו. "גדר האמונה בכללה הוא, שאמתת העניין הנודע קבועה בקרבו, לא מצד הידיעה לבדה כי אם מצד מנוחת הנפש הגמורה כשהוא מקבל אותה בקבלה שלמה, מבלי שיסתער בו מאומה נגד זה".

יהי רצון שהעיסוק המחשבתי בנושא האמונה יהפוך לתודעה חיה, ויתקיים בנו הפסוק "וצדיק באמונתו יחיה"¹⁴.

ישנו סיפור מפורסם המובא בגרסאות שונות במקומות שונים: "רבי לוי יצחק מברדיטשב היה מאריך באמירת י"ג עיקרים. כל 'אני מאמין באמונה שלמה...' היה אומר וחוזר כמה פעמים. לאחר הפעם הראשונה היה צועק על עצמו: 'לוי יצחק, עדיין אינך מאמין!' וקורא שוב. לאחר הפעם השנייה היה שוב מלין על עצמו: 'לוי יצחק, עדיין אין אתה מאמין באמונה שלמה!'. רק לאחר דקות ארוכות הרשה לעצמו ר' לוי יצחק להפסיק את אמירת י"ג העיקרים".

אכן, הרמב"ם מדגיש שעיקר האמונה אינה באמירה בפה אלא בוודאות הנמצאת בלב. כך הרמב"ם כותב במורה נבוכים¹¹: "דע, המעיין בספרי זה, שהאמונה אינה העניין הנאמר אלא העניין המצטייר בנפש כאשר מקבלים כאמת שהוא כך כפי שהצטייר".

בהתאם לכך, הרמב"ם כותב באיגרת השמד¹² שמותר לקבל כלפי חוץ את דת האסלאם, כיוון שהציווי ייהרג ואל יעבור לא חל על **דיבורים** הנוגדים את עיקרי האמונה. הרב יצחק שילת מסביר את הדברים כך: "סברת הרמב"ם היא שלמרות שמינות

13 עולת ראייה א, עמ' שלז.
14 חבוק ב, ד.

11 א, נ.
12 אות ב, עמ' מ בהוצאת הרב שילת.

החשיבות האמונית שבמעמד הר סיני

הרב ש"י לוי

אולם לכאורה יש קושי בדברי הרמב"ם: כיצד אפשר לומר שלא האמינו במשה עד מעמד הר סיני, והלא כבר לאחר קריעת ים סוף נאמר: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" [שמות יד, לא]?! בספר **אור החיים** הקדוש [פירוש על שמות יט, ט] תירץ שכוונת הרמב"ם היא ש"האמונה שהאמינו ישראל במשה היתה **שהוא עבד ה' וה' חפץ בו ועושה תפלתו ורצונו**, אך לא האמינו שהיה ה' מדבר עמו". הסיבה לכך היא שבאותם דורות נפוצה אמונת הגויים שלא ייתכן שהקב"ה ידבר עם אדם, והאדם יחיה. לכן האמין עם ישראל בנבואתו של משה רק אחרי מעמד הר סיני, שבו שמעו שה' מדבר עמו. (ועיין בדברי האור החיים, ששיטתו שונה מעט מדברי הרמב"ם, כאן בביאור הפסוק: "וגם בך יאמינו לעולם").

לעומת זאת, **הרמב"ן** חולק על הרמב"ם וכותב שלא ייתכן שי־ שראל לא האמינו בנבואה, כיוון שהיא הייתה נפוצה כבר בקרב אבות האומה. לכן פירש שכוונת הפסוק "וגם בך יאמינו לעולם" היא: "וגם בך **יאמינו לנצח בכל הדורות**". ולכן, אם בדור מן הדורות יקום אדם הטוען שהוא נביא ויסתור דבר מתורת משה – יכחישו מיד את דבריו, "כיון שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה" [רמב"ן, שמות יט, ט].

הלכות יסודי התורה פרק ח, הלכה א

"משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמא־ מין על פי האותות יש בלבו דופי (=ספק) שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה..."

ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעניינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך... ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה".

הרמב"ם כותב שעד למעמד הר סיני היה לעם ישראל ספק בני־ בואתו של משה למרות האותות והמופתים שעשה, ורק במעמד הר סיני התאמתה נבואתו בלא ספק. הראיה לכך היא שהקב"ה מבטיח למשה שבעקבות מעמד הר סיני יאמינו בו ישראל: "וגם בך יאמינו לעולם" [שמות יט, ט].